

“A Jaume Vicens i Vives li hauria mancat malícia per a ser polític”

La sèrie “Obra escollida”, destinada a reeditar els títols més importants de Jaume Vicens i Vives, acaba de publicar el volum *Industrials i polítics del segle XIX*, escrit per Jaume Vicens i Vives el 1958, dos anys abans de la seva mort. L'historiador va redactar-ne la primera part, “Els catalans al segle XIX”, i Montserrat Llorens, la segona, destinada a les biografies dels polítics i industrials. Josep Fontana n'ha escrit el nou pròleg. L'obra, hi diu el doctor Fontana, no és solament un clàssic de la nostra historiografia, ni solament un testimoni de la lluita per a recuperar la consciència identitària en els anys del franquisme. És un llibre ple de suggeriments que continuen tenint validesa.

—Podríeu descriure el professor universitari Vicens i Vives: com concebia la docència, com feia les classes, què n'esperava, dels estudiants, com el veien...?

—Vicens era un professor no solament brillant, sinó engrescador, que feia unes classes informals i obertes, i t'estimulava a adoptar, especialment a l'arxiu, una actitud responsable i activa: a mirar-te els documents com a materials que havies d'aprendre a interrogar. No s'assemblava gens a la mena de personal que predominava els anys 50 en una facultat de lletres on dominava la mediocritat.

—Quines serien les principals contribucions que va fer a la historiografia, a la ciència històrica?

—Hi ha tot un seguit de contribucions de Vicens al desenvolupament de l'estudi de la història a casa nostra. Va ser el primer d'investigar la història contemporània de Catalunya, venent la tendència a aturar-se en la guerra del Francès, amb el pretext que tot allò que venia després era massa proper. Va donar un fort impuls a l'estudi de la història econòmica. I va

Josep Fontana (Barcelona, 1931), catedràtic emèrit de la Universitat Pompeu Fabra, recorda la personalitat del seu mestre a la Universitat de Barcelona, Jaume Vicens i Vives (Girona, 1910-Lió, 1960), en ocasió del centenari del seu naixement.

exercir una considerable influència sobre l'ensenyament secundari amb la publicació, a l'editorial que va fundar amb el seu cunyat Frederic Rahola, de llibres de text d'una nova mena.

Pilar Maestro assegura que l'obra i la influència de Vicens van significar per a l'ensenyament espanyol un moment decisiu de superació de la gran ruptura de la guerra civil i del franquisme:

JORDI PLAN/ARXIU

L'historiador Josep Fontana valora la figura de Vicens i Vives al pròleg de la nova edició

“Vicens va representar –ens diu– dues novetats entrelaçades: la recuperació del positivisme, que era necessari no solament per tal de recuperar la tradició liberal, sinó també per tal de fer el salt a noves interpretacions econòmico-socials i a noves posicions teòriques en relació amb la historiografia europea. I també la clara visió de la necessitat de la difusió de les noves posicions a través de l’ensenyament.”

—Es pot parlar d’un abans i un després de Vicens i Vives, a la universitat i entre els historiadors?

—A la universitat Vicens era un professor d’una mena diferent. Va influir-nos a nosaltres, els estudiants, però no pas als seus col·legues, que van continuar actuant i ensenyant com abans. De fet la universitat no va canviar fins que no hi van entrar noves generacions de docents. Com em deia el vell amic i mestre Ramón Carande, combatent les meves il·lusions

respecte a allò que passaria quan es produís la fi del règim franquista, a la universitat, encara que en traguéssim els polícies, no calia esperar-hi gaires canvis mentre hi hagués els mateixos docents. Pel que fa al seu treball d’historiador, cal tenir en compte que va morir a cinquanta anys, en plena maduració. Va obrir camins i algun dels seus darrers treballs, com el que havia escrit per al congrés internacional de ciències històriques del 1960, el mostra en un nivell de primera línia en la historiografia europea d’aquells anys.

—Fins a quin punt la seva feina intel·lectual es va adequar a les necessitats el país?

—Penso que hi va fer tres aportacions prou importants. Amb l’edició de “Biografies catalanes”, que va ser la sola forma en què li ho permeté la censura, va posar en mans del públic la primera història de Catalunya que va aparèixer des de 1939. La segona: en el terreny de la història política va plantejar un estudi obert i franc de les comocions socials en la Catalunya contemporània, que era necessari si volíem entendre realment com era la nostra societat i afrontar-ne els problemes. La tercera té a veure amb això i, a la vegada, amb la seva dedicació a la història econòmica: va contribuir a formar les noves generacions d’empresaris catalans per tal que s’adaptessin a les condicions del món del seu temps. Aquest és un punt que encara avui li reconeixen els membres del Cercle d’Economia, que en la convocatòria d’un acte d’homenatge que es va organitzar fa unes quantes setmanes destacaven molt especialment la seva contribució a “animar i conduir les inquietuds dels joves empresaris”.

—Va ser un model a seguir pel que fa al compromís de l’historiador, és a dir, exemplar i digne de ser imitat, o la seva opció va ser una opció personal, sense necessitat de ser seguida?

—Quan, com passava amb Vicens, es té una posició pública en la universitat, s’exposen les idees en articles de premsa i conferències i es mantenen contactes i reunions amb bon nombre de personalitats del país, sembla clar que es proposa un model d’actuació, que els altres poden compartir o no.

—Dieu al pròleg de la nova edició del llibre *Industrials i polítics del segle XIX* que va ser víctima sovint d’hostilitat: insinuacions de col·laboracionisme, enveges per la seva projecció internacional i pel ressò que tenia entre els estudiants... Això l’afectava?

—Els efectes negatius d’aquesta hostilitat l’afectaven sobretot quan els danys queien sobre algú del seu entorn, com va passar sovint. La misèria moral dels qui es van esforçar a impedir que una persona com Joan Reglà pogués arribar a la càtedra, condemnat per la seva proximitat a Vicens, no es podrà justificar mai en termes polítics, perquè procedia només de la frustració i de l’enveja. M’estalvio els noms del qui hi van participar, perquè no val la pena ni de recordar-los.

—Ser burgès, assumir-ne amb la cara alta la condició, era, en molts ambients progressistes de l’època, sinònim de franquista. En el vostre cas vàreu veure des del primer moment que podien ser dues coses diferents, i, a més, ho va veure tothom?

—Ser burgès vol dir, simplement, tenir una funció concreta dins un ordre social; no és una definició política. No tota la burgesia catalana –ni la valenciana, pel que jo he pogut veure en el temps en què vivia en aquestes terres– era franquista. Quan els dèficits en els terrenys de les llibertats democràtiques i nacionals eren tan grans, hi havia moltes coses que ens podien unir, fins i tot en projectes compartits.

—Es pot dir que Vicens i Vives segueix una tradició catalana determinada, a partir del mestratge d’alguns historiadors catalans anteriors, o bé que comença de bell nou, amb un interès especial per capgirar la visió historicista dominant? Dit d’una altra manera, comença una nova història del país?

—Pere Bosch Gimpera, Ferran Soldevila i Jaume Vicens, d’edats separades per menys de vint anys, pertanyien a una generació que no va trobar mestres a la universitat catalana (els Carreras Candi o Rovira i Virgili eren una altra cosa). D’alguna manera eren ells els que van haver de començar una nova etapa. Si per “visió històrica dominant” enteneu els Bofarull,

d’*Industrials i polítics del segle XIX*.

Víctor Balaguer i Aulèstia i Pijoan —per referir-me a les històries generals de Catalunya existents aleshores—, és evident que havien de començar moltes coses de bell nou. Només cal que les compareu amb la síntesi de Ferran Soldevila. Vicens forma part d'aquesta nova generació, i no hi és pas una figura aïllada. Quan es posa a organitzar la nova història de Catalunya que és “Biografies catalanes” compta amb la col·laboració de Ramon d'Abadal, Santiago Sobrequés o Ferran Soldevila. La de Bosch Gimpera no l'hauria permesa la censura. Com a deixeble que he estat tant de Ferran Soldevila com de Jaume Vicens us puc assegurar que era molt més allò que els unia que no pas allò que els separava.

—**A banda de l'interès que tenia per l'actualitat, us va fer saber quins eren els seus gustos literaris, quins articulistes, prosistes i poetes llegia, per exemple?**

—La meva relació amb Vicens es basava en l'interès per la història i en la preocupació pel país. En el terreny de la literatura o de l'art pertanyíem a generacions diferents, de manera que no em preocupava gens ni mica saber els seus gustos. D'aquestes coses en parlava amb la gent de la meva generació, que érem els que ens intercanviàvem novel·les de Faulkner o Moravia, escoltàvem discos de Brassens i anàvem plegats a exposicions o concerts.

—**Podem dir que va crear un mètode?**

—No. Un mètode propi i tancat només el creen els caps de secta. Els científics fan una altra cosa: prenen del conjunt dels mètodes del seu temps les eines més útils per a la seva feina. Com tothom qui s'esforça a aprendre i progressar, Vicens era més aviat eclèctic. Quan s'acostuma a dir que el van influir molt els mètodes de l'escola dels *Annales*, es perd de vista que la tal escola no tenia gran cosa que no es trobés igualment en aquells anys en moltes altres.

—**Dels consells que us va donar, personalment o per carta, quin és el més important i valuós, quin és el que més va tenir en compte?**

—Us citaré literalment un tros d'una carta seva: “Continuo pensant que hi ha una cosa més important que la

Fontana diu que Vicens i Vives va obrir camins, i algun dels seus darrers treballs el mostra en un nivell de primera línia en la historiografia europea d'aquells anys.

universitat, que és el país, i que més important que la ciència històrica és la universitat, però que es pot servir el país a través de la ciència històrica.”

—**Penseu, com ha coincidit a dir molta gent, que tenia una clara vocació política i que, amb la democràcia, s'hauria convertit en un polític professional, fins al punt de deixar de banda, o reduir, la tasca docent i científica?**

—No ho penso pas. Vocació política, entès el terme en el més ample i noble

sentit, evidentment que en tenia. En teníem tots, per una obligació moral, en aquells anys negres del franquisme. I penso, per una altra banda, que el potser s'ho creia, que podia fer alguna cosa en el terreny de la política, entesa en termes d'activitat partidista, el dia que arribés la normalitat democràtica. Però estic segur que s'equivocava: li mancava aquella mínima malícia sense la qual no es pot sobreviure en el món dels polítics professionals. En aquest terreny era d'una innocència primitiva.

En molts sentits em recorda una altra persona per la qual he sentit una gran estimació, Josep Benet, que va haver d'experimentar la mena de frustracions que em penso que hauria pogut viure Vicens. I voldria afegir, perquè li vaig sentir dir personalment, que Benet tenia un gran respecte per Vicens en aquest terreny de la política.

—**Va adonar-se sol de la importància de l'economia en la història? Recordem que va deixar la facultat de Filosofia i Lletres per la de Ciències Econòmiques i amb Jordi Nadal va publicar un *Manual de historia económica de España*.**

—Que l'estudi de l'evolució econòmica fos important per a entendre el curs de la història ho sabia ja Capmany. No és cap descobriment. Ni hi hagué cap mena de conversió en el seu pas a ensenyar a la facultat de Ciències Econòmiques, sense deixar l'ensenyament a Lletres, però. És, senzillament, que va ser aleshores quan es va inaugurar la nova facultat a Barcelona, i Vicens va pensar que valia la pena d'implicar-s'hi, ell i els seus deixebles —és clar, per exemple, que a mi mateix em destinava a Econòmiques—, per tal com semblava una plataforma força interessant per a aproximar-se a un nou camp de les ciències socials i, a la vegada, per a influir en la societat catalana.

—**Si hagués estat viu quan va arribar la transició i la democràcia i s'hagués plantejat d'entrar en política, en quin partit hauria pensat? Unió Democràtica, per exemple? Va tenir converses amb Miquel Coll i Alentorn, d'altra banda historiadors com ell. O bé, com Jordi Pujol, n'hauria fundat un, o potser ho hauria fet al costat d'en Pujol, gran admirador seu?**

—No em sembla que tingui sentit especular respecte a què hauria pogut fer Vicens en un futur que era a més de vint anys de la data de la seva mort. Ningú no pot saber com hauria evolucionat (penseu, si no, en la complexa trajectòria política d'un Josep Benet), però em costa de pensar-hi com a fundador d'un partit.

—**Josep Pla anotava el 1958 que el veia cansat —avorrit— de fer de professor, de treballar a l'arxiu, de viure entre papers vells, i que vol-**

dria fer una altra classe de carrera —la política, pensava Pla—, perquè la popularitat el fascinava. També el vàreu veure cansat, avorrit, de fer d'historiador i de professor?

—El *cansament* del 1958 és una situació conjuntural, derivada, molt probablement, del fet d'haver-se trobat amb una promoció que no responia a les seves incitacions, ell que acostumava a suscitar entusiasmes i que volia, i necessitava, la col·laboració dels seus alumnes. M'ho deia, justament, en una carta del 8 de juny del 1958: “Estic en un moment de gravíssimes preocupacions universitàries. En el desgavell general del nostre sistema, la Universitat dona símptomes de desencaçament ràpid [...]. No sé què fer. No sé si compleixo amb el

“Vicens era un professor no solament brillant, sinó engrescador, que feia unes classes informals i obertes, i t'estimulava a adoptar, especialment a l'arxiu, una actitud responsable i activa”

meu deure procurant fer una possible universitat nova o bé hauria de sacrificar-me fent de professor d'institut. Ja no sé on estic. Els resultats del meu sistema són dolents o són dolents els que els han de rebre? No ho sé.” Però tot seguit, a la mateixa carta, em presentava un quadre de les meves pròpies responsabilitats i em deia: “A la Universitat, vostè hi té un lloc.” No pensava, doncs, a retirar-se, sinó que volia reforços per a anar endavant. I quant a la investigació històrica cal

recordar que aquests darrers anys de la seva vida són els més fecunds: el 1958 publica *Industrials i polítics*, el 1959 el *Manual de historia económica* i el 1960 completa la ponència que havia de presentar al Congrés Internacional de Ciències Històriques, que és un text que mostra fins a quin punt havia arribat la seva maduresa. Fa anys vaig parlar amb un historiador de la categoria de Robert Brenner, que avui és director del Center for Social Theory and Comparative History de la Universitat de Califòrnia a Los Angeles, i em va dir com l'havia impressionat aquell text que anava avançat respecte a allò que s'escriu en aquell temps.

—**Us considereu deixeble de Vicens i Vives?**

—He estat un home afortunat que ha tingut la sort de tenir uns grans mestres, que, com tots els qui tenen una autèntica capacitat de mestratge, coincidien a estimular-te a pensar per tu mateix i a no voler seguidors que els imitessin. Vaig descobrir què era la història amb Ferran Soldevila, a les classes dels Estudis Universitaris Catalans que es feien al menjador de casa seva —sovint no passàvem de dos estudiants; de vegades era jo tot sol. Vaig prendre el gust per la investigació amb Vicens. I quan li vaig dir què havia triat per a fer una tesi doctoral, Vicens, que no es considerava prou competent en aquell camp, va ser qui em va adreçar a Pierre Vilar, que es convertí en el tercer dels meus mestres, especialment un cop mort Vicens. De tots tres, vaig aprendre'n la mateixa lliçó de compromís. Soldevila vivia el difícil retorn de l'exili amb una extraordinària dignitat. Vicens m'explicava que calia usar el treball de l'historiador per a “servir el país”. I Vilar em deia en una carta: “Si jo no cregués la ciència històrica capaç d'explicació i d'evocació davant de la dissort humana i de la grandesa humana (tenint, com a perspectiva, la gran esperança d'alleujar l'una i d'ajudar l'altra), no passaria pas la meua vida enmig de xifres i patracols.” A banda d'aquesta lliçó vaig aprendre de tots tres el valor del treball i l'obligació del rigor. En aquests sentits em considero, en efecte, deixeble de tots tres.

Lluís Bonada